

KRZYSZTOF HOROSIEWICZ¹

ORCID:0000-0001-6209-1460

SZACOWANIE RYZYKA W TAJNYCH OPERACJACH CZEŚĆ 1

Wprowadzenie

Tajne operacje policji, nazywane w Polsce operacjami specjalnymi (dalej jako: OS), stosowane są w przypadku najpoważniejszych przestępstw, gdy wyczerpano pozostałe możliwości pracy operacyjnej. Ta metoda działań policyjnych wiąże się z wieloma zagrożeniami dla biorących w nich udział policjantów. Dotychczasowe badania koncentrowały się na warunkach stosowania i rezultatach tajnych operacji oraz ich wpływie na życie prywatne i zawodowe policjantów. W literaturze analizowano wyniki tajnych operacji: liczbę aresztowanych i wartość zabezpieczonego mienia². Rozważano, czy stosowany podstęp i manipulacje nie zachęciły do popełnienia przestępstwa osoby, która początkowo nie miała zamiaru go popełnić albo czy prowadzone operacje rzeczywiście skierowane były wobec prawdziwych przestępców³. Pewna część badań dotyczy unormowań prawnych tajnych operacji, w szczególności z punktu widzenia socjologii prawa⁴. Inne dotyczą problemu możliwości nadzoru i kontroli nad stosowaniem tajnych operacji z punktu

¹ Dr Krzysztof Horosiewicz — inspektor Policji w stanie spoczynku. Do 2011 r. służył w Policji, biorąc udział przez ponad 10 lat w tajnych operacjach zarówno w kraju, jak i za granicą, za co został odznaczony Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi. Po zakończeniu służby w Policji podjął pracę w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie. W 2014 r. uzyskał stopień doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie. Jest autorem i współautorem czterech książek, a także autorem kilkunastu artykułów z zakresu czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Adres do korespondencji: <khorosiewicz@wp.pl>.

² Zob. np. R. Bowers, J. McCullough, *Assessing the 'Sting': An Evaluation of the LEAA Property Crime Program*, Washington 1982; R.H. Langworthy, *Do Stings Control Crime? An Evaluation of a Police Fencing Operation*, "Justice Quarterly" 1989, nr 6, s. 27–45.

³ Zob. np. A. Ashworth, *Re-Drawing the Boundaries of Entrapment*, "Criminal Law Review" 2002, No. 3, s. 161–79; J.A. Colquitt, *Rethinking Entrapment*, "American Criminal Law Review" 2004, No. 41, s. 389–437.

⁴ Zob. np. C.J.C.F. Fijnaut, G.T. Marx (Eds.), *Undercover: Police Surveillance in Comparative Perspective*, The Hague 1995; J.E. Ross, *Impediments to Transnational Cooperation in Undercover Policing: A Comparative Study of the United States and Italy*, "The American Journal of Comparative Law" 2004, No. 52, s. 569–623.

widzenia ich niejawności, posługiwania się podstępem i związanego z nimi ryzyka⁵. Analizowano również uwarunkowania dotyczące wdrożenia tajnych operacji oraz zagrożenia dla powodzenia operacji związanej z tzw. transakcją zakupu kontrolowanego⁶. Blisko 30 lat temu Stanisław Waltoś pragmatycznie uznawał, że tajny agent policji określane obecnie jako policjant pod przykryciem (dalej jako: PPP) będzie w pewnych sytuacjach zmuszony do popełnienia przestępstwa, ale jego aktywność przestępna będzie drugorzędna⁷. Jacek Mąka trafnie stwierdził, że obowiązujące regulacje są enigmatyczne i ogólnikowe oraz że koncentrują się na próbie legalizowania instytucji tajnego agenta w sposób zawołowany i nieczytelny⁸. Zdarza się, że to środowiska przestępne prowokują, poddają testom i sprawdzeniom funkcjonariuszy lub agenturę w celu weryfikacji ich wiarygodności⁹. Zdaniem Bogdana Świeczkowskiego¹⁰ „[...] nie ma sytuacji, [...], w której oficer pod przykryciem nie musi mniej lub bardziej naruszyć prawa. Bo inaczej nie zalegduje się w środowisku przestępczym. [...] Może się zdarzyć tak, że poczęstują go kreską. Musi wciągnąć”¹¹. Badania prowadzone w Polsce dotyczyły głównie uwarunkowań prawnych¹². Niewielu autorów zajmowało się problematyką zagrożeń towarzyszących policjantom. Prowadzone badania koncentrowały się głównie na skutkach udziału w tajnych operacjach, w szczególności ich wpływie na życie prywatne PPP oraz dalsze funkcjonowanie w Policji¹³. Nie prowadzono badań, czy doświadczenie PPP wpływa na ich ocenę ryzyka w trakcie tajnej operacji.

⁵ Zob. np. M. Den Boer, *Undercover Policing and Accountability from an International Perspective*, Maastricht 1997; G.A. Wagner, *United States Policy Analysis on Undercover Operations*, „International Journal of Police Science & Management” 2007, No. 9, s. 371–80; K. Hyland, C. Walker, *Undercover policing and underwhelming laws*, „The Criminal Law Review” 2014, Issue 8, s. 555–574.

⁶ Zob. E.W. Kruisbergen, D. Jong, E.R. Kleemans, *Undercover Policing: Assumptions and Empirical Evidence*, „British Journal of Criminology” 2011, Vol. 51, s. 405.

⁷ S. Waltoś, *Tajny agent policji (na obrzeżach odpowiedzialności karnej)*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 11–12, s. 22.

⁸ J. Mąka, *Ustawa o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych — czy jest potrzebna w obecnym stanie prawnym w Polsce?*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, s. 139–140. Zob. również K. Krelowski, *Kontratyp w uprawnieniach ABW i MI5*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 8(5), s. 190.

⁹ J. Mąka, *Prowokacja jako narzędzie działania służb policyjnych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2010, nr 3, s. 76.

¹⁰ W okresie od 13 września 2006 r. do 2 listopada 2007 r. Bogdan Świeczkowski był szefem ABW.

¹¹ Zob. S. Latkowski, *Policjant wykonujący operację specjalną, porusza się po cienkiej linii*, Kulisy24, 1 czerwca 2015 r., <<https://web.archive.org/web/20150622162611/http://kulisy24.com/prawo-i-bezprawie/policjant-wykonujacy-operacje-specjalna-porusza-sie-po-cienkiej-linii>>, 20 lutego 2020 r.

¹² Zob. np.: S. Waltoś, *Tajny...*, wyd. cyt., s. 22–33; A. Woźniak, R. Zakrzewski, *Nowelizacja ustawy o Policji — rozszerzenie uprawnień operacyjno-rozpoznawczych*, „Monitor Prawniczy” 1996, nr 1, s. 6; S. Pikulski, *Działania operacyjne Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1999, nr 2, s. 52; B. Kurzępa, *Podstęp w toku czynności karnoprocesowych i operacyjnych*, Toruń 2003.

¹³ N. French, *Identity stressors associated with the reintegration experiences of Australasian undercover police officers*, Queensland University of Technology 2003, <<https://eprints.qut.edu.au/15906/>>, 19 lutego 2020 r.; L. Miller, *Undercover Policing: A Psychological and Operational Guide*, „Journal of Police and Criminal Psychology” 2006, Vol. 21,

Niniejsze opracowanie ma na celu zaprezentowanie zagrożeń towarzyszącym tajnym operacjom realizowanym w Polsce oraz określenie, czy i w jakim zakresie doświadczenie PPP wpływa na szacowanie ryzyka i zachowania policjantów biorących udział w tajnych operacjach. Badania empiryczne przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego przy wykorzystaniu techniki ankietowania. W części pierwszej artykułu omówiono tajne operacje i zagrożenia dla PPP oraz subiektywność percepcji ryzyka. W części drugiej natomiast przedstawiono wyniki badań empirycznych, formułując wnioski z badań oraz podsumowując obydwie części artykułu. Nie potwierdzono w sposób jednoznaczny związku szacowania ryzyka z doświadczeniem, ale wyniki badań pozwalają na wnioskowanie dotyczące postępowania policjantów w trakcie tajnych operacji.

Tajne operacje i zagrożenia

W latach 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych tajne operacje prowadzone przez FBI koncentrowały się głównie na przybierającej na sile przestępczości zorganizowanej, w szczególności na handlu narkotykami¹⁴. Realizowano je głównie w formie tzw. *buy-bust operation*. Utworzona w 1973 r. Drug Enforcement Administration (DEA), prowadząc walkę z narkotykami, przeniosła tajne operacje na teren Europy, gdzie metoda ta została zaimplementowana¹⁵. Z upływem czasu tajne operacje zaczęto stosować w przypadku innych przestępstw, ale ich zakres uzależniony jest od ram prawnych obowiązujących w danym kraju. W Polsce tajne operacje nazwane zostały, co zostało już wspomniane, OS i są one stosowane w przypadku przestępstw enumeratywnie wymienionych w art. 19 ust. 1 ustawy z 6 kwietnia 1997 r. o Policji¹⁶, gdy wyczerpano możliwości pozostałych metod pracy operacyjnej. Pod uwagę brane jest również ich ryzyko, koszty oraz zakres ingerencji w prawa obywatelskie. OS zaczęto stosować w 1995 r. po wejściu w życie stosownych regulacji prawnych i przeprowadzeniu szkoleń. Utworzono oryginalny model organizacji tajnych operacji, powołując do życia — nigdzie wcześniej nieznaną — Zespół Bliskiego Zabezpieczenia¹⁷ (ZBZ). Obecnie tajne operacje prowadzone są przez Zarząd Operacji Specjalnych Centralnego Biura Śledczego Policji (ZOS CBŚP).

Tajne operacje z wykorzystaniem PPP mogą przynieść efekty w postaci zebrania materiału dowodowego, którego uzyskanie w inny sposób byłoby niemożliwe lub bardzo uciążliwe. Jedną z metod jest zakup kontrolowany,

---

Issue 2, s. 1–24; A. Dimitrovska, *Undercover policing — a psychological review*, *International Scientific Conference, Security Concepts and Policies — New Generation of Risks and Threats*, June 2017.

¹⁴ W. Jasiński, D. Potakowski, *Uregulowania prawne dotyczące amerykańskich operacji „pod przykryciem*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 11, s. 75–86.

¹⁵ E.W. Kruisbergen, D. Jong, E.R. Kleemans, *Undercover...*, wyd. cyt., s. 394–412.

¹⁶ DzU z 1990 r., nr 30, poz. 179 ze zm.; dalej jako: ustawa o Policji.

¹⁷ Formacja, której zadaniem jest zabezpieczenie PPP bez jego dekonspiracji. Zob. S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent Tomasz i inni przykrywkowcy*, Warszawa 2010, s. 55; V. Gorsky, *Kameleon. Kulisy pracy w CBS*, Warszawa 2017, s. 354, 368–369, 693.

o którym mowa w art. 19a ust. 1 ustawy o Policji. Zakup kontrolowany to transakcja polegająca na nabyciu, zbyciu lub przejęciu przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie i obrót są zabronione, a w której jedną ze stron jest PPP. Podjęcie działań musi poprzedzać uzyskanie wiarygodnych informacji o przestępstwie. Dlatego transakcja tzw. zakupu kontrolowanego jest zwykle poprzedzana, a następnie realizowana w ramach OS. W polskim ustawodawstwie rozpoczęcie operacji specjalnej nie wymaga autoryzacji organów prokuratury lub sądu. Pomimo niejawności wewnątrzpolicyjnych zarządzeń regulujących czynności operacyjno-rozpoznawcze niektóre informacje dotyczące operacji specjalnych można znaleźć w jawnej części nieobowiązującego już zarządzenia pf-634 komendanta głównego Policji z 30 czerwca 2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych¹⁸ (dalej jako: zarządzenie pf-634 KGP), a nawet w literaturze faktu¹⁹. PPP to policjant przeszkolony w zakresie kontaktów z figurantami w operacjach specjalnych, posługujący się legendą²⁰. Figurantem (celem²¹) jest osoba, wobec której podejmowane są przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawcze²².

Operacja specjalna jest szczególnym rodzajem tzw. kombinacji operacyjnej. Trafną — zdaniem autora — definicję kombinacji operacyjnej zawarto w art. 2 ust. 3 pkt 14 poselskiego projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych z 2002 r. W myśl tego projektu: „kombinacja operacyjna to zaplanowane i przygotowane przedsięwzięcie, realizowane przy użyciu pozostałych metod pracy operacyjnej, wykorzystujące błędne przeświadczenie osób, przeciwko którym jest skierowane, co do faktycznego znaczenia zaangażowanych zdarzeń oraz osób w nich występujących, służące osiągnięciu celów pracy operacyjnej”²³. Oznacza to, że operacja specjalna polega na oddziaływaniu PPP na figuranta w taki sposób, aby wprowadzić lub wykorzystać jego błąd, zmuszając go tym sposobem do stworzenia korzystnej sytuacji operacyjnej lub zapobiegając jej pogorszeniu. Może być stosowana w szczególności do odwrócenia uwagi poprzez zaabsorbowanie grupy przestępczej określonymi działaniami. Celem jest sprowokowanie pożądanego zachowania figuranta w taki sposób, aby nie tylko nie wiedział on, że jest przedmiotem manipulacji, ale także by pozostawał w przekonaniu, że postępuje w pełni świadomie, zgodnie z własnym systemem wartości oraz że samodzielnie podejmuje decyzje, na podjęcie których w rzeczywistości wpływano w trakcie operacji specjalnej. Wymaga

¹⁸ Niepublikowane.

¹⁹ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent.....*, wyd. cyt., s. 53; R. Evans, P. Lewis, *Undercover: The True Story of Britain's Secret Police*, Londyn 2013; V. Gorsky, *Kameleon...*, wyd. cyt.; M. Baczyński, J. Schwertner, *Zwierzak. Spowiedź policyjnego przykrywkowca*, Warszawa 2021.

²⁰ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka — czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 68.

²¹ Np. w nomenklaturze policji Królestwa Niderlandów figurant określanym jest mianem — cel.

²² § 1 pkt 4 nieobowiązującego zarządzenia pf-634.

²³ Poselski projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych (druk nr 353), <[http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0EE2EFB34B2B8750C125741A003B1486/\\$file/353.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0EE2EFB34B2B8750C125741A003B1486/$file/353.pdf)>, 19 lutego 2020 r.

to stosowania działań maskujących i przedsięwzięć operacyjnych, które mają na celu skierować jego uwagę na celowo aranżowane sytuacje, stanowiące zasłonę dla rzeczywistego celu działań. Jednym z elementów działań maskujących jest tzw. legenda. Oznacza ona ukrycie prawdziwej tożsamości PPP poprzez zastąpienie jej zbiorem fałszywych lub częściowo fałszywych informacji mających go uwiarygodnić w środowisku, w którym ma funkcjonować oraz w bezpośrednim kontakcie z figurantem²⁴. W polskich uwarunkowaniach prawnych, przyjmując jako kryteria: cel, zakres posiadanych informacji oraz stopień złożoności, autor na podstawie literatury, własnej wiedzy i doświadczenia uważa, że typologię operacji specjalnych można przedstawić w poniżej zaprezentowany sposób.

Pierwsza kategoria operacji tzw. *controlled purchase* dotyczy m.in. korupcji oraz przedmiotów, których posiadanie jest zabronione (np. narkotyków, broni) lub które mogą stanowić dowód w sprawie. Najprostszą formą takiego zakupu jest tzw. *buy-bust*, który dotyczy zwykle niewielkich, „ulicznych” ilości np. narkotyków. Podstawą zapoczątkowania operacji są informacje uzyskane innymi metodami pracy operacyjnej. Po sprawdzeniu uzyskanych wcześniej informacji o przestępstwie i uzyskaniu autoryzacji sądu, dokonywany jest zakup kontrolowany, np. oferowanych narkotyków, broni lub wręczenie korzyści majątkowej. Pozwala to uzyskać bezpośredni dowód, że figurant jest zaangażowany w przestępstwo.

Do drugiej kategorii można zaliczyć tajne operacje mające na celu weryfikację posiadanych przez Policję informacji. Zadaniem PPP jest „zaprzyżnienie się” z figurantem w celu ich zweryfikowania i uzyskania, w sposób bezwzględny, dowodów. Przykładem są operacje, w których figurant zlecał PPP dokonanie zabójstwa lub przyznawał się do popełnienia przestępstwa, opisując jego przebieg i okoliczności. W części przypadków operacje takie pozwoliły zapobiec zabójstwu, uzyskać przyznanie się do winy, ustalić źródła dowodowe albo wykluczyć figuranta z kręgu osób podejrzanych. Dowodem dla sądu, oprócz zeznań PPP, są m.in. materiały audio-wideo z zarejestrowanymi rozmowami z figurantem.

Trzecim rodzajem operacji są operacje ukierunkowane na dokonanie zakupu kontrolowanego, które w chwili ich rozpoczęcia nie były skierowane wobec konkretnych osób, ale wobec zorganizowanych grup przestępczych zajmujących się np. handlem narkotykami, bronią, wytwarzaniem fałszywych środków płatniczych, papierosów itd.²⁵ W przypadku tego rodzaju operacji zadaniem PPP jest infiltracja grupy przestępczej, której celem jest zdobycie informacji o jej strukturze i rolach poszczególnych członków grupy oraz doprowadzenie do sytuacji umożliwiającej, po uzyskaniu autoryzacji sądu, zakupu kontrolowanego partii narkotyków broni, fałszywych pieniędzy itp.²⁶ Aby osiągnąć cel, PPP musi wytworzyć wśród

²⁴ Zob. S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent...*, wyd. cyt., s. 53; R. Zieliński, *Tysiące nowych e-dowodów z błędami. Zaprogramowano w nich dane innych osób*, <<https://tvn24.pl/polska/e-dowod-y-osobiste-z-bledami-wyslane-do-obywateli-4762018>>, 28 listopada 2020 r.

²⁵ Por. E.W. Kruisbergen, D. Jong, E.R. Kleemans, *Undercover...*, wyd. cyt., s. 402.

²⁶ Tamże, s. 409.

członków grupy przekonanie, że jest atrakcyjnym partnerem w interesach, który jednocześnie dysponuje odpowiednimi możliwościami finansowymi albo np. dostępem do substancji umożliwiających produkcję narkotyków. W przypadku operacji tego rodzaju dobre relacje pomiędzy PPP a przestępcami nie mają decydującego znaczenia. Potencjalna transakcja jest warunkowana zaufaniem do PPP oraz przekonaniem co do jego kompetencji, rzetelności i pozycji w przestępczym półświatku. Dobór PPP do określonego rodzaju tajnej operacji uzależniony jest od wielu czynników, w szczególności od doświadczenia PPP.

Świat przestępczości zorganizowanej — zakładając, że jest przedmiotem prowadzonych permanentnie czynności operacyjno-rozpoznawczych — podejmował, podejmuje i zapewne będzie podejmować próby przeciwdziałania oraz neutralizowania infiltracji. Bezpieczeństwu i powodzeniu OS może zagrażać stereotypowość myślenia oraz niezajomość mentalności i systemu wartości środowiska przestępczego. Ponadto PPP występujący w roli partnerów (graczy) w interesach prowadzonych przez świat przestępczy musi zmierzyć się również z właściwą w tym świecie niepewnością i nieprzewidywalnością. Przejawia się ona głównie w przypadku operacji w sprawach handlu narkotykami, fałszywymi pieniędzmi, bronią itd., czyli sprawach, w których motywacją przestępców jest zysk. W operacjach tego typu PPP zwykle odgrywają rolę osoby prowadzącej przestępcze interesy w tej branży, a przebieg operacji zależy w dużej mierze od nieprzewidywalnego zachowania figuranta i, w pewnych sytuacjach, adekwatnej reakcji PPP.

Wymienione czynniki decydują o specyfice OS, powodując, że stanowi ona obszar podwyższonego ryzyka. Udział w OS wiąże się z różnego rodzaju zagrożeniami: 1) będącymi konsekwencją ukrywania prawdziwej tożsamości, 2) wynikającymi z możliwości popełnienia przez figurantów przestępstwa wobec PPP, 3) dekonspiracji PPP, 4) mimowolnego udziału PPP w przestępstwie, 5) postępowania przez PPP niezgodnie z przepisami prawa lub/i zasadami etyki policjanta²⁷.

Konsekwencją ukrywania prawdziwej tożsamości w celu przyjęcia innej, całkowicie odmiennej, może być zjawisko psychologiczne określane jako utrata własnej tożsamości (ang. *loss of self*; nie wiem już, kim jestem). Następuje ona w wyniku identyfikacji z przekonaniami grupy przestępczej lub emocjonalnego przywiązania do nowych relacji i kończy się całkowitym porzuceniem rdzenia tożsamości. Stan ten może osiągnąć takie nasilenie,

²⁷ Zarządzenie nr 805 komendanta głównego Policji z 31 grudnia 2003 r. w sprawie „Zasad etyki zawodowej policjanta” (Dz. Urz. KGP z 2004 r., nr 1, poz. 3). Wprowadzając „Zasady etyki zawodowej policjanta”, dbano szczególnie, by stale mieć na uwadze znaczenie problematyki moralnej w wykonywaniu zawodu policjanta i jego służebną rolę wobec społeczeństwa, a także konieczność wzmocnienia oraz uzupełnienia obowiązków i praw policjanta wynikających z przepisów obowiązującego prawa. Wzięto także pod uwagę rozwiązania stosowane m.in.: w rezolucji nr 690 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 1979 r. (znanej pod nazwą deklaracja o policji), zaleceniu Rec (2001) 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskiego Kodeksu Etyki Policyjnej, rezolucje 34/169 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 17 grudnia 1979 r. — Kodeks postępowania funkcjonariuszy porządku prawnego.

że PPP będzie segregować informacje o przestępcy i przebiegu operacji na te, które przekaże i te, których nie przekaże²⁸.

Do drugiej grupy zagrożeń należy zaliczyć sytuacje, w których PPP, występując wobec figuranta jako partner w przestępczych w interesach, może stać się celem przestępstwa. Zagrożenie może wynikać z zamiaru zrabowania mienia, którym dysponuje PPP (np. pojazdu, biżuterii, pieniędzy przeznaczonych do przeprowadzenia transakcji) lub chęci dokonania oszustwa. Może również wynikać z zamiaru usunięcia zagrożenia, które — w mniemaniu figuranta — stwarza dla niego PPP jako potencjalny konkurent w przestępczych interesach.

Nie jest konieczne szersze omawianie trzeciej grupy zagrożeń, związanej z konsekwencjami dekonspiracji, niosącymi ryzyko uprowadzenia, dręczenia fizycznego i psychicznego, obrażeń a nawet zabójstwa PPP.

Czwartą grupę zagrożeń, wynikającą ze specyfiki świata przestępczego, stanowią sytuacje, w których PPP może zostać mimowolnym uczestnikiem czynu zabronionego, np. porachunków przestępczych lub rozbójniczej egzekucji długów, a jego zachowanie może zostać w przyszłości uznane przez prokuratora jako działanie wspólnie i w porozumieniu.

Ostatnią grupą zagrożeń stanowią zachowania PPP niezgodne z przepisami prawa lub zasadami etyki policjanta. Występują najczęściej w początkowej fazie operacji specjalnej, określanej również jako wprowadzenie, wejście, inicjacja lub integracja²⁹. Zwykle związane są z tzw. testowaniem PPP mającym na celu weryfikację jego legendy. Testowanie może wiązać się z — oczekiwanym przez figurantów — wspólnym spożywaniem alkoholu, używaniem narkotyków lub kontaktami seksualnymi, np. z prostytutkami w lokalach (miejscach), których właścicielami są figuranci lub osoby z nimi związane. W tego rodzaju sytuacjach postępowanie PPP uwarunkowane jest nie tylko jego przygotowaniem zawodowym, ale również czynnikami psychologicznymi, kulturowymi, osobistymi oraz czynnikami reaktywnymi wynikającymi z poczucia zagrożenia spowodowanego antycypowaniem skutków zachowania odmiennego, aniżeli oczekiwane przez figurantów³⁰.

Zagrożenia tego rodzaju mogą pojawić się w przypadku tzw. podejścia zadaniowego PPP, przejawiającego się akceptacją postępowania wbrew obowiązującym przepisom w celu osiągnięcia skuteczności działań. Dwie ostatnie grupy zagrożeń zagrażają jednocześnie bezpieczeństwu prawnemu policjanta³¹.

Przykładem postępowania niezgodnego z przepisami prawa lub/i zasadami etyki w ramach tajnych operacji jest przypadek Marka Kennedy'ego,

²⁸ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Agent...*, wyd. cyt., s. 57; L. Miller, *Undercover...*, wyd. cyt.; A. Dimitrovska, *Undercover...*, wyd. cyt., s. 176.

²⁹ A. Dimitrovska, *Undercover...*, wyd. cyt., s. 176.

³⁰ Zob. W.G. Skogan, K. Frydl, *Fairness and Effectiveness in Policing: The Evidence*, Washington 2004.

³¹ Bezpieczeństwo prawne oznacza brak możliwości oskarżenia funkcjonariusza publicznego wykonującego w dobrej wierze swoje obowiązki służbowe. Zob. Z. Rau, *Problematyka prowadzenia pracy operacyjnej a bezpieczeństwo prawne policjanta i prokuratora*, „Prokurator” 2007, nr 1(29), s. 17.

który był policjantem oddelegowanym w latach 2003–2010 do National Public Order Intelligence Unit (NPOIU; Jednostki Wywiadu Krajowego Porządku Publicznego). Casus Kennedy’ego, który skupił zainteresowanie mediów³², był impulsem do zmiany wytycznych dotyczących działania *undercover officers*³³. W 2016 r. College of Policing na stronie Authorised Professional Practice (Autoryzowanych Praktyk Zawodowych)³⁴ opublikowało w celu konsultacji³⁵ projekt tajnych wytycznych krajowych dotyczących tajnych działań policyjnych³⁶. Zgodnie z projektem przyjmowanie narkotyków i kontakty seksualne z osobami, które są celem operacji byłyby możliwe, ale jedynie w sytuacji bezpośredniego zagrożenia dostrzeganego przez PPP dla siebie lub innych osób. W przypadku, gdy PPP byłby zmuszony przyjąć narkotyki, ich przyjmowanie powinno być ograniczone do niezbędnego minimum, które obniżyłoby (złagodziło) zagrożenie. Tego rodzaju incydent należałoby udokumentować i zgłosić oficerowi prowadzącemu przy najbliższej okazji. Udokumentowanie incydentu pozwoliłoby na: udzielenie PPP pomocy medycznej, poinformowanie urzędnika zatwierdzającego, zbadanie okoliczności pod kątem prawidłowości przeprowadzonego szkolenia PPP i potencjalnego naruszenia dyscypliny lub popełnienia przestępstwa, a także ocenę operacji³⁷.

W ww. wytycznych zostało również zapisane, że udział PPP w działalności przestępczej w celu nawiązania i utrzymania kontaktu z figurantami tajnej operacji mieści się w granicach dopuszczalnego postępowania organów ścigania. Uprawnienie to miało zostać przyznane w ramach postępowania określonego w ustawie w sprawie uregulowania środków śledczych z 2000 r. (The Regulation of Investigatory Powers Act 2000³⁸ — dalej jako: RIPA). Wytyczne w tej kwestii są spójne z Krajowym

³² A. McCorkell, *Covert police officer: „After 12 years undercover, I was a broken biscuit”*, <<http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/covert-police-officer-after-12-years-undercover-i-was-a-broken-biscuit-2185729.html>>, 22 lutego 2015 r.; R. Evans, P. Lewis, *Undercover...*, wyd. cyt., Londyn 2013; M. Bacon, *The Informal Regulation of an Illegal Trade: The Hidden Politics of Drugs Detective Work*, „Etnografia e Ricerca Qualitativa” 2013, No. 1, 61–80.

³³ *Sex and drugs off limits for undercover police*, <<https://www.theguardian.com/uk-news/2016/jun/29/sex-drugs-off-limits-undercover-police-guidelines>>, 16 lipca 2020 r.; <[³⁴ <<https://www.app.college.police.uk/>>, 16 lipca 2020 r.](https://news.yahoo.com/sex-drugs-off-limits-undercover035118163.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAJ1QXjM20HDbh1kmeGTRy0tskTFmECx0k7CRgO-AcgPEmTT4M0pVFeXQ-iQe2zUtcmtc4mjJS4YJXxysaCX9nBwF4YKsXXNF3KN00jWa4oji1c_lipAVUtXZiftIKekTN6CkL87sllFMx3dtFz80DoOGt94SVYXbyBeDaof7uTWB>>, 16 lipca 2020 r.</p></div><div data-bbox=)

³⁵ Przed wydaniem ostatecznej wersji przewidziano 6 tygodni konsultacji: od 29 czerwca do 10 sierpnia 2016 r.

³⁶ *College of Policing, Undercover policing. Authorised Professional Practice — Consultation draft*, <http://web.archive.org/web/20170716111920/https://www.app.college.police.uk/wp-content/uploads/2016/06/UCAPP_consultation-draft-CLOSED.pdf>, 11 stycznia 2023 r. Zob. także D. Casciani, *Undercover police ‘rulebook’ published for first time* (tłum. autora: *Tajny policyjny „zbiór zasad” opublikowany po raz pierwszy*), BBC.com, 29 czerwca 2016 r., <<https://www.bbc.com/news/uk-36655666>>, 11 stycznia 2023 r.

³⁷ *College of Policing, Undercover...*, wyd. cyt., sekcja 7.12, s. 54 oraz sekcja 7.13, s. 55.

³⁸ *The Regulation of Investigatory Powers Act 2000*, sekcja 7.14., s. 55, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/contents>>, 16 lipca 2020 r.

kodeksem postępowania dla PPP (National code of conduct for undercover operatives)³⁹. W USA wytyczne określają katalog czynów przestępczych, w których może brać udział PPP⁴⁰.

Subiektywność percepcji i szacowania ryzyka

Zawód policjanta, który wiąże się z działaniem w sytuacjach niebezpiecznych oraz narażaniem własnego zdrowia, a nawet życia, zaliczany jest do zawodów wysokiego ryzyka. Tragicznie może zakończyć się nawet zwykła interwencja. Pomiędzy 1990 a 2017 r. na służbie zginęło 114 policjantów⁴¹, a corocznie około 5 tys. zostaje rannych⁴². Duże poczucie zagrożenia może doprowadzić do błędów, niedociągnięć, a nawet przestępstw podczas realizacji zadań służbowych⁴³. Tajne operacje, stosowane w przypadku najpoważniejszych przestępstw, zarówno w fazie przygotowania, jak i kolejnych etapów, wymagają od policjantów zidentyfikowania potencjalnych zagrożeń i oszacowania ryzyka.

Analiza literatury przedmiotu pozwala dojść do wniosku, że niemal każdy autor badający zjawisko zagrożeń stara się przedstawić je przy pomocy własnej definicji. Dlatego też niezwykle trudno jest wybrać jedną, oddającą istotę tego pojęcia. Za Bernardem Wiśniewskim przyjęto, że zagrożenie to: „[...] stan, w którym mamy do czynienia z aktualnie występującym lub w dużym stopniu prawdopodobnym zakłóceniem uznawanych za bezpieczne warunków funkcjonowania danego podmiotu”⁴⁴.

Kategorią stosunkowo bliską i często błędnie utożsamianą z zagrożeniem jest ryzyko. W piśmiennictwie termin ryzyko najczęściej oznacza sytuację powodującą niebezpieczeństwo lub możliwość, że wydarzy się coś złego⁴⁵. Zagrożenie i ryzyko są ze sobą powiązane za sprawą czynnika określanego jako realność zagrożenia. Im bardziej ryzyko staje się zauważalne i realne (w przypadku tajnej operacji, np. z uwagi na podejrzliwość figurantów, sposób prowadzenia przestępczych interesów, brutalność itd.), tym większy jest lęk i bardziej wyczulona percepcja ryzyka. Percepcja (postrzeganie) ryzyka jest odzwierciedleniem w świadomości podmiotu realnego lub potencjalnego zagrożenia i dlatego może być niezgodna ze stanem faktycznym. Jest odmienna u różnych osób i zmienia się pod wpływem

³⁹ College of Policing, *Undercover...*, wyd. cyt., pkt 9 oraz 14.

⁴⁰ W. Jasiński, D. Potakowski, *Uregulowania...*, wyd. cyt., s. 83.

⁴¹ grz, „Przestępcy wykorzystują słabość policjantów”. 114 funkcjonariuszy zginęło w ciągu 27 lat, <<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-12-03/przestepcy-wykorzystuja-slabosc-policjantow-114-policjantow-zginelo-na-sluzbie-w-ciagu-27-lat/>>, 16 lipca 2020 r.

⁴² A. Dziedzic, *Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą — badania ankietowe*, „Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka” 2013, nr 7, s. 5–6.

⁴³ Zob. T. Cichorz, A. Komar, *Socjologia dla policjantów*, Szczytno 1996; A. Dziedzic, *Problemy...*, wyd. cyt., s. 6.

⁴⁴ B. Wiśniewski (red.), *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, Szczytno 2011, s. 30.

⁴⁵ T.T. Kaczmarek, *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Warszawa 2008, s. 51.

czasu u tej samej osoby⁴⁶. Może być związana zarówno z cechami indywidualnymi człowieka, czynnikami demograficznymi oraz z charakterystyką samego zagrożenia. Wśród czynników różnicujących subiektywne postrzeganie ryzyka za istotne uznaje się w szczególności: wiek, płeć, doświadczenie, wiedzę o ryzyku oraz inercję mentalną⁴⁷, która pomaga w radzeniu sobie w rutynowy sposób w sytuacjach ryzyka⁴⁸. Na podstawie analizy literatury Szymon Ordysiński⁴⁹ uważa, że wpływ wieku oraz skorelowanego z nim stażu pracy na percepcję ryzyka zawodowego nie jest jednoznaczny. W przypadku PPP ich doświadczenie nie jest jednoznacznie skorelowane z okresem pełnienia przez nich służby w Policji i jako PPP, ponieważ policjanci zostają PPP w różnym okresie swojej kariery zawodowej oraz uczestniczą w różnej liczbie różnego rodzaju tajnych operacji o zróżnicowanym czasie trwania. Maria Goszczyńska, polska badaczka ryzyka i jego percepcji, przywołuje w swojej książce⁵⁰ klasyfikację Charlesa Vleka i Pietera-Jana Stallen⁵¹, którzy wyróżniają osiem podstawowych kryteriów wpływających na społeczną ocenę ryzyka: 1) poziom wiedzy o ryzyku, 2) poziom lęku wywoływanego przez ryzyko, 3) natychmiastowy/odroczonego charakter skutków działań ryzykownych, 4) kontrolowalność ryzyka, 5) dobrowolność lub przymusowość podejmowania ryzyka, 6) katastroficzność lub chroniczność skutków działań ryzykownych, 7) stopień nowości/obycia z ryzykiem, 8) surowość konsekwencji działań ryzykownych⁵².

Trafność oceny ryzyka i prawidłowość reakcji zależy od poziomu wiedzy o ryzyku. Im mniej o nim wiadomo, tym ryzyko szacowane jest jako większe. Wtedy nawet obiektywnie nieskomplikowana sytuacja postrzegana jest jako ryzykowna, a ryzyko jest przeceniane. Więcej informacji o sytuacji sprzyja większej aktywności zmierzającej do wyeliminowania ryzyka. Poziom wiedzy, wpływając na postrzeganie ryzyka, nie jest jednak jedynym ani kluczowym czynnikiem subiektywności oceny ryzyka.

Percepcja ryzyka ma zawsze zabarwienie emocjonalne. Poziom lęku wzbudzanego przez ryzyko wpływa na subiektywność percepcji, zaburzając

⁴⁶ L. Sjöberg, B. Moen, T. Rundmo, *Explaining risk perception*, "An evaluation of the psychometric paradigm in risk perception research" 2004, Vol. 10, s. 27, 29; R. Studenski, *Ryzyko i ryzykowanie*, Katowice 2004, s. 31–33.

⁴⁷ Inercja będąca jedną z barier umysłowych polega na tym, że pomimo braku pozytywnej informacji zwrotnej o swojej strategii działania człowiek wciąż stosuje tę strategię do różnych problemów. Zob. A. Góralski (red.), *Zadanie. Metoda. Rozwiązanie. Techniki twórczego myślenia*, t. 1, Warszawa 1977.

⁴⁸ Por. R. Studenski, *Ryzyko...*, wyd. cyt., s. 31–33; S. Ordysiński, *Wiek, staż pracy oraz stan zdrowia jako czynniki wpływające na percepcję zagrożeń związanych z pracą*, „Bezpieczeństwo Pracy” 2014, nr 9, s. 16; L. Sjöberg, *Factors in Risk Perception*, "Risk Analysis" 2000, No. 20, s. 1–12.

⁴⁹ S. Ordysiński, *Wiek...*, wyd. cyt., s. 16.

⁵⁰ M. Goszczyńska, *Człowiek wobec zagrożeń. Uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*, Warszawa 1997, s. 60–71.

⁵¹ Ch. Vlek, P.-J. Stallen, *Rational and Personal Aspects of Risk*, "Acta Psychologica" 1980, Vol. 45, No. 1.

⁵² Por. P. Slovic, B. Fischhoff, S. Lichtenstein, *Regulation of risk: A psychological perspective* [w:] R. Noll (Ed.), *Regulatory policy and the social sciences*, Berkeley 1985, s. 241–278; P. Gasparski, *Percepcja zagrożeń* [w:] R. Studenski (red.), *Zachowanie się w sytuacji ryzyka*, Katowice 2004.

ją w dużym stopniu⁵³. Lęk jest tym większy, im większe jest domniemane ryzyko. Z kolei im wyższy poziom lęku, tym wyżej szacowany jest poziom ryzyka. Z drugiej strony emocje wyzwalaają energię do działania i mogą pomóc w podejmowaniu decyzji uznanych za niebędące ryzykownymi.

Kolejnym czynnikiem jest relacja pomiędzy natychmiastowością a odroczeniem w czasie skutków podejmowanego ryzyka. W pierwszym przypadku jego skutki mogą pojawić się natychmiast, w drugim będą na tyle odległe w czasie, że możliwe będzie skorygowanie lub zmiana decyzji, co zwiększy szanse powodzenia lub zmniejszy rozmiar negatywnych konsekwencji.

Kontrolowalność ryzyka odnosi się do oceny zakresu możliwości wpływania na przebieg działania dzięki podejmowaniu kroków, które mogą zapobiec niekorzystnemu zdarzeniu, zmniejszyć jego prawdopodobieństwo lub rozmiar jego skutków. Jednostki postrzegają zadania jako kontrolowalne wtedy, gdy zależą one od posiadanych przez nie umiejętności i wiedzy. Mniejsza wiedza oznacza potencjalnie mniejszy wpływ na daną sytuację, ponieważ jednostka — nawet mając możliwość wpływania na nią — nie wie, jak powinna postąpić, by ryzyka unikać lub je minimalizować. Istotna jest tutaj „ocena” a nie obiektywny fakt kontrolowania. Czynnikiem ten wiąże się z doświadczeniem oraz dobrowolnością podejmowania ryzyka.

Dobrowolność podejmowania ryzyka określa możliwość wyboru pomiędzy podjęciem lub niepodjęciem działań ryzykownych albo podjęciem działań mniej ryzykownych. Podejmując się działania dobrowolnie, osoby mają poczucie większego wpływu na sytuację oraz jej skutki przy jednoczesnym niedoszacowaniu ryzyka. Natomiast w przypadku działań koniecznych (niedobrowolnych, podejmowanych np. na polecenie innej osoby) stopień ryzyka jest najczęściej przeceniany.

Na szacowanie ryzyka wpływa ocena, czy skutki działania będą mieć charakter katastroficzny czy chroniczny. Chroniczność ryzyka charakteryzuje się łagodnym, długotrwałym przebiegiem oraz mniejszą liczbą ofiar pojedynczych zdarzeń. Przeciwnieństwem jest katastroficzność oznaczająca raptowność i szybkość przebiegu zjawiska. Jednostki najczęściej przeceniają ryzyko katastroficzne i nie doceniają ryzyka chronicznego, ignorując je.

Wskaźnik stopnia nowości lub obycia się z ryzykiem dotyczy naturalnej skłonności jednostki do oceny zadań, których dotychczas nie wykonywała, jako trudniejszych. Obawy, że nie uda się podołać nowym, nieznanym działaniom, powodują, że percepcja ryzyka jest wysoka. Natomiast działania, w których jednostka ma pewne doświadczenie, nie wydają się jej ryzykowne, nawet jeżeli w rzeczywistości są bardziej niebezpieczne niż nowe. W efekcie może to prowadzić do rutynowego traktowania danego ryzyka i stosowania rozwiązań, które sprawdziły się już wcześniej, choć niekoniecznie stanowią najlepsze rozwiązanie danej sytuacji, a w skrajnych sytuacjach są wręcz szkodliwe.

Wskaźnik określany mianem surowości konsekwencji działań ryzykownych wyznacza, jaki wpływ na decyzje jednostki wywiera świadomość tego,

⁵³ Por. B. Sund, M. Svensson, H. Andersson, *Demographic determinants of incidence experience and risk perception: Do high-risk groups accurately perceive themselves as high-risk?*, „Journal of Risk Research” 2017, Vol. 20, s. 21, 99–117.

które z cenionych przez nią wartości (życie, zdrowie, wartości materialne) zostaną naruszone na skutek podjętego działania. Im bardziej surowe są konsekwencje przewidywanych rezultatów działań, tym bardziej oceniane są one jako ryzykowne. W ocenie surowości konsekwencji przyjmuje się najbardziej niekorzystny scenariusz realizacji danego działania.

Wymienione wskaźniki jakościowe percepcji ryzyka zwykle uzupełniają się i występują w interakcji. Psychologiczne uwarunkowania percepcji ryzyka można podsumować stwierdzeniem, że im bardziej ryzyko jest nowe, nieznanne, narzucane, o ograniczonych możliwościach kontroli i grożące wystąpieniem katastroficznych, przerażających, nieodwracalnych i długotrwałych skutków, tym poziom ryzyka oceniany jest jako wyższy. Percepcja ryzyka nie jest wolna od szeregu rozmaitych błędów poznawczych, mających istotne znaczenie w formułowaniu ocen, a rozległość tego zagadnienia nie pozwala na szczegółowe omówienie go w niniejszym artykule. W części drugiej publikacji przedstawione zostaną wyniki badań empirycznych, wnioski z badań oraz dokonane zostanie podsumowanie obydwu części artykułu.

Bibliografia

1. Ashworth A., *Re-Drawing the Boundaries of Entrapment*, "Criminal Law Review" 2002, No. 3.
2. Bacon M., *The Informal Regulation of an Illegal Trade: The Hidden Politics of Drugs Detective Work*, "Etnografia e Ricerca Qualitativa" 2013, No. 1.
3. Baczyński M., Schwertner J., *Zwierzak. Spowiedź policyjnego przykrywkuwca*, Warszawa 2021.
4. Bowers R., McCullough J., *Assessing the 'Sting': An Evaluation of the LEAA Property Crime Program*, Washington 1982.
5. Casciani D., *Undercover police 'rulebook' published for first time*, BBC.com, 29 czerwca 2016 r., <<https://www.bbc.com/news/uk-36655666>>, 11 stycznia 2023 r.
6. Cichorz T., Komar A., *Socjologia dla policjantów*, Szczytno 1996.
7. College of Policing, *Undercover policing. Authorised Professional Practice — Consultation draft*, <http://web.archive.org/web/20170716111920/https://www.app.college.police.uk/wp-content/uploads/2016/06/UCAPP_consultation-draft-CLOSED.pdf>, 11 stycznia 2023 r.
8. Colquitt J.A., *Rethinking Entrapment*, "American Criminal Law Review" 2004, No. 41.
9. Den Boer M., *Undercover Policing and Accountability from an International Perspective*, Maastricht 1997.
10. Dimitrovska A., *Undercover policing — a psychological review*, International Scientific Conference, Security Concepts and Policies — New Generation of Risks and Threats, June 2017.
11. Dziedzic A., *Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą — badania ankietowe*, „Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka” 2013, nr 7.
12. Evans R., Lewis P., *Undercover: The True Story of Britain's Secret Police*, Londyn 2013.
13. Fijnaut C.J.C.F., Marx G.T. (Eds.), *Undercover: Police Surveillance in Comparative Perspective*, The Hague 1995.
14. French N., *Identity stressors associated with the reintegration experiences of Australasian undercover police officers*, Queensland University of Technology 2003, <<https://eprints.qut.edu.au/15906/>>, 19 lutego 2020 r.
15. Gasparski P., *Percepcja zagrożeń* [w:] Studenski R. (red.), *Zachowanie się w sytuacji ryzyka*, Katowice 2004.
16. Góralski A. (red.), *Zadanie. Metoda. Rozwiązanie. Techniki twórczego myślenia*, t. 1, Warszawa 1977.
17. Gorsky V., *Kameleon. Kulisy pracy w CBS*, Warszawa 2017.
18. Goszczyńska M., *Człowiek wobec zagrożeń. Uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*, Warszawa 1997.

19. Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka — czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008.
20. grz, „Przestępcy wykorzystują słabość policjantów”. 114 funkcjonariuszy zginęło w ciągu 27 lat, <<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-12-03/przestepcy-wykorzystuja-slabosc-policjantow-114-policjantow-zginelo-na-sluzbie-w-ciagu-27-lat/>>, 16 lipca 2020 r.
21. Hyland K., Walker C., *Undercover policing and underwhelming laws*, “The Criminal Law Review” 2014, Issue 8.
22. Jasiński W., Potakowski D., *Uregulowania prawne dotyczące amerykańskich operacji „pod przykryciem*”, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 11.
23. Kaczmarek T.T., *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Warszawa 2008.
24. Krelowski K., *Kontratyp w uprawnieniach ABW i MI5*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 8(5).
25. Kruisbergen E.W., Jong D., Kleemans E.R., *Undercover Policing: Assumptions and Empirical Evidence*, “British Journal of Criminology” 2011, Vol. 51.
26. Kurzępa B., *Podstęp w toku czynności karnoprosesowych i operacyjnych*, Toruń 2003.
27. Langworthy R.H., *Do Stings Control Crime? An Evaluation of a Police Fencing Operation*, “Justice Quarterly” 1989, nr 6.
28. Latkowski S., *Policjant wykonujący operacje specjalną, porusza się po cienkiej linii*, Kulisy24, 1 czerwca 2015 r., <<https://web.archive.org/web/20150622162611/http://kulisy24.com/prawo-i-bezprawie/policjant-wykonujacy-operacje-specjalna-porusza-sie-po-cienkiej-linii>>, 20 lutego 2020 r.
29. Latkowski S., Pytlakowski P., *Agent Tomasz i inni przykrywkowcy*, Warszawa 2010.
30. Mała J., *Prowokacja jako narzędzie działania służb policyjnych*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2010, nr 3.
31. Mała J., *Ustawa o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych — czy jest potrzebna w obecnym stanie prawnym w Polsce?*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4.
32. McCorkell A., *Covert police officer: „After 12 years undercover, I was a broken biscuit”*, <<http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/covert-police-officer-after-12-years-undercover-i-was-a-broken-biscuit-2185729.html>>, 22 lutego 2015 r.
33. Miller L., *Undercover Policing: A Psychological and Operational Guide*, “Journal of Police and Criminal Psychology” 2006, Vol. 21, Issue 2.
34. Ordysiński S., *Wiek, staż pracy oraz stan zdrowia jako czynniki wpływające na percepcję zagrożeń związanych z pracą*, „Bezpieczeństwo Pracy” 2014, nr 9.
35. Pikulski S., *Działania operacyjne Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1999, nr 2.
36. *Poselski projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych (druk nr 353)*, <[http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0EE2EFB34B2B8750C125741A003B1486/\\$file/353.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0EE2EFB34B2B8750C125741A003B1486/$file/353.pdf)>, 19 lutego 2020 r.
37. Rau Z., *Problematyka prowadzenia pracy operacyjnej a bezpieczeństwo prawne policjanta i prokuratora*, „Prokurator” 2007, nr 1(29).
38. Ross J.E., *Impediments to Transnational Cooperation in Undercover Policing: A Comparative Study of the United States and Italy*, “The American Journal of Comparative Law” 2004, No. 52.
39. *Sex and drugs off limits for undercover police*, <<https://www.theguardian.com/uk-news/2016/jun/29/sex-drugs-off-limits-undercover-police-guidelines>>, 16 lipca 2020 r.
40. Sjöberg L., *Factors in Risk Preception*, “Risk Analysis” 2000, No. 20.
41. Sjöberg L., Moen B., Rundmo T., *Explaining risk perception*, “An evaluation of the psychometric paradigm in risk perception research” 2004, Vol. 10.
42. Skogan W.G., Frydl K., *Fairness and Effectiveness in Policing: The Evidence*, Washington 2004.
43. Slovic P., Fischhoff B., Lichtenstein S., *Regulation of risk: A psychological perspective* [w:] Noll R. (Ed.), *Regulatory policy and the social sciences*, Berkeley 1985.
44. Studenski R., *Ryzyko i ryzykowanie*, Katowice 2004.
45. Sund B., Svensson M., Andersson H., *Demographic determinants of incidence experience and risk perception: Do high-risk groups accurately perceive themselves as high-risk?*, “Journal of Risk Research” 2017, Vol. 20.
46. *The Regulation of Investigatory Powers Act 2000*, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/contents>>, 16 lipca 2020 r.
47. Ustawa z 6 kwietnia 1997 r. o Policji (DzU z 1990 r., nr 30, poz. 179 ze zm.).

48. Vlek Ch., Stallen P.-J., *Rational and Personal Aspects of Risk*, "Acta Psychologica" 1980, Vol. 45, No. 1.
49. Wagner G.A., *United States Policy Analysis on Undercover Operations*, "International Journal of Police Science & Management" 2007, No. 9.
50. Waltoś S., *Tajny agent policji (na obrzeżach odpowiedzialności karnej)*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 11–12.
51. Wiśniewski B. (red.), *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, Szczytno 2011.
52. Woźniak A., Zakrzewski R., *Nowelizacja ustawy o Policji — rozszerzenie uprawnień operacyjno-rozpoznawczych*, „Monitor Prawniczy” 1996, nr 1.
53. Zarządzenie nr 805 komendanta głównego Policji z 31 grudnia 2003 r. w sprawie „Zasad etyki zawodowej policjanta” (Dz. Urz. KGP z 2004 r., nr 1, poz. 3).
54. Zieliński R., *Tysiące nowych e-dowodów z błędami. Zaprogramowano w nich dane innych osób*, <<https://tvn24.pl/polska/e-dowody-osobiste-z-bledami-wyslane-do-obywateli-4762018>>, 28 listopada 2020 r.
55. <[https://www.app.college.police.uk/](https://news.yahoo.com/sex-drugs-off-limits-undercover035118163.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAJ1QXjM20HDbh1kmeGTRy0tskTFmECx0k7CRgO-AcgPEmTT4M0pVFeXQ-iQe2zUtcmtc4mjJS4YJXxysaCX9nBwF4YKsXXNF3KN0OjWa4oji1c_lipAVUtXZiftIKekTN6CkL87slIFMx3dtFz8ODoOGt94SVYXbyBeDaof7uTWB>, 16 lipca 2020 r.
56. <<a href=)>, 16 lipca 2020 r.

DOI: 10.5604/01.3001.0016.2977

[http://dx.doi.org/ 10.5604/01.3001.0016.2977](http://dx.doi.org/10.5604/01.3001.0016.2977)

Słowa kluczowe: operacja specjalna, policjant pod przykryciem, postrzeganie ryzyka, ocena ryzyka, zachowanie, tajna operacja

Streszczenie: Tajne operacje policyjne są wykorzystywane do najpoważniejszych przestępstw, gdy wyczerpały się możliwości innych metod operacyjnych. Specyfika tej niestandardowej taktyki działań policyjnych wiąże się z wieloma zagrożeniami dla uczestniczących w niej policjantów pod przykryciem. Niniejsze opracowanie ma na celu zbadanie zagrożeń towarzyszących tajnym operacjom prowadzonym w Polsce oraz określenie, w jakim stopniu doświadczenie wpływa na ocenę ryzyka i zachowania policjantów uczestniczących w takich operacjach. Badania empiryczne przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego. Wyniki badań nie potwierdzają jednoznacznie związku między doświadczeniem policjantów a oceną ryzyka. Pozwalają jednak na wnioskowanie o ich zachowaniu podczas tajnych operacji.